

Bodarps kyrka

Lunds stift

Fasad mot sydväst

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KRISTINA SIMONSSON, 2018-03-09

jais
arkitekter
—

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Bodarps kyrka

Hammarlövs församling, Skytts kontrakt, Lunds stift, Bodarps socken, Trelleborg
Bodarp 2:4-husnr 1, Trelleborgs kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Från öster. Flygfoto: Pär-Martin Hedberg.

Bodarp ligger på Söderslätt cirka en mil nordväst om Trelleborg. Slättbygden har Sveriges bästa åkerjord. De goda förutsättningarna för odling gjorde redan under förhistorisk tid området attraktivt. Runt Bodarp finns flera synliga fornlämningar som visar på tidig bosättning. Kring 1000-talet, efter befolkningsökning och förbättringar inom jordbruket, skedde en omfattande bybildning. Under 1100-talet bildades socknarna och flera romanska kyrkor byggdes i området, ibland ersatte de en träkyrka. Socknarna på Söderslätt är små och kyrkorna ligger tätt. Bodarp omnämns första gången i skrift 1167 som Bothathorp men namnet har vikingatida ursprung. I bykärnan låg gårdarna samlade omgivna av odlingsmark indelad i en mängd smala tegar. Denna struktur behölls fram till enskiftet.

På en karta från början av 1700-talet fanns det fem gårdar och fem gathus i Bodarps

by. Bytomten hade en rund form. Kyrkan låg i nordöstra delen av byn. I Bodarps socken ingick förutom kyrkbyn även byn Västra Värlinge. Vid enskiftet i början av 1800-talet omvandlades landskapet. Jorden sammanfördes i större enheter och några av gårdarna flyttades ut från bykärnan.

De senaste decennierna har inneburit ökad mekanisering av jordbruket, sammanslagning till större enheter och flyttning från landsbygd till städer.

Bodarp är fortfarande idag en liten by med fyra gårdar och tre gathus inom samma utbredning som den gamla bytomten även om husen är senare. En gård är ”Hallongården” där det finns ett café och stora hallonodlingar. Kyrkan ligger i nordöstra delen av byn som är omgiven av jordbruksmark. I väster och söder gränsar kyrkan mot gårdar som ligger tätt intill kyrkogårdsmuren. Mot norr och öster är det milsvid utsikt över jordbrukslandskapet. I öster finns ”Bode hög”, en gravhög från järn eller bronsåldern. I norr finns en vattensamling som enligt traditionen varit en offerkälla.

Kyrkobyggnaden

Kyrkan är ursprungligen en romansk kyrka troligen byggd i slutet av 1100-talet. Den bestod då av långhus, smalare kor och eventuellt en absid i öster. Kyrkan hade förmodligen likt de flesta romanska kyrkor; norr- och sydportaler, högt sittande rundbågiga fönster samt ett plant trätak invändigt.

Redan under senmedeltiden, troligen under 1400-talet, blev kyrkan för liten. Den eventuella absiden revs och koret förlängdes österut. Valven slogs i långhus och kor. Tornet byggdes. Kyrkan försågs med flera strävpelare, varav tre finns kvar idag.

Den kraftiga befolkningsökningen under 1800-talet gjorde kyrkan för liten.

1830 byggdes en orgelläktare.

1844 beskrev C G Brunius kyrkan och gav förslag på utbyggnad till en treskeppig kyrka vilken dock inte förverkligades.

1864 skedde en stor om- och tillbyggnad efter förslag av stadsarkitekt William Klein i Malmö. Koret revs. Ett nytt större kor med absid och två korsarmar byggdes. Skiffer lades på taket. Stora rundbågiga gjutjärnsfönster tillkom troligen nu. Kyrkans inre och predikstol, altare och dopfunt målades delvis över i vitt.

Kyrkan har flera gånger reparerats, nedan följer ett urval från underhållsplanen.

1938 gjordes en omfattande renovering efter förslag från länsarkitekt N A Blanck.

Golv av kalksten lades i långhus, kor och korsarmar medan tegel lades i vapenhuset.

Rundbågsportalen frilades mellan torn och långhus. Ny bänkinredning, nytt golv

under bänkarna. Orgelläktaren i långhuset togs ner och flyttades till ett podium i

norra korsarmen. Alla dörrar nyttillverkades av ek. Trappan i tornet byggdes. Tornets

grund förstärktes. Altare, altartavla, predikstol konserverades av O. Oswald och ”återfick sina ursprungliga färger”.

1960 byttes alla kyrkans gjutjärnsfönster till träfönster av ek efter förslag av Eiler Græbe. De försågs med solbänkar av sågad och blästrad Gotlandskalksten.

1967 gjordes en byggnadsarkeologisk undersökning av murverket i samband med omfattande omputsning. En romansk fönsteröppning och en romansk portal med omfattningar av huggen sandsten påträffades i norra respektive södra långhusväggen. Trappstegsgavlarna restaurerades och fick tegeltäckning. Pannrummet intill norra tvärskeppsväggen revs.

1968 genomfördes sanering mot träförstörande insekter.

2005 lagades skiffertaket.

Församlingen har beviljats kyrkoantikvarisk ersättning 2018 för renovering av blytaket på långhuset.

Exteriör

Kyrkan består av torn i väster, långhus med två korsarmar samt kor med halvrund absid i öster. Långhuset är romanskt, tornet senmedeltida, korsarmar och kor är från 1864.

Murarna är vitputsade och har stora rundbågiga fönsteröppningar med snickerier av ek. Tornet har trappgavlar. Samtliga gavelrösten har blinderingar. Taken är täckta med tegel, skiffer och bly.

Fasad mot söder.

Fasad mot nordväst.

Långhuset och tornets murar är uppförda som skalmurar av flintsten och gråsten med inslag av sandsten i hörnkedjor och kring tidigare öppningar. Tornets gavlar är byggda av tegel. Tillbyggnaderna från 1864 är byggda av tegel och spritputsade. De äldre delarna är slätputsade.

Torn och långhus har ingen sockel men en gråmålad avskiljning mot marken. Övriga delar har en spritputsad utkragande sockel. Mot taket avslutas murarna av en gesims i

två språng. Mot långhusets norra sida finns en strävbåge.

Tornet är kvadratisk med två hörn mot söder och väster markerade med kraftiga strävpelare avtäckta med tegel. Flera utskjutande gråstenar syns på tornets strävpelare. Tornet har trappgavlar med blinderingar mot öster och väster. Tinnarna är avtäckta med tegel. Segmentbågiga ljudöppningar med brädluckor finns i alla väderstreck. Hörnkedjor av sandsten visas som ristningar i putsen. Ett flertal ankarjärn syns i tornets fasad. Ett dragband av järn går omkring nordvästra hörnet.

Korsarmarnas gavelrösten har blinderingar och koret och korsarmarna har en rundbågsfris längs takfallet på gavlarna.

Huvudingången är i väster genom tornet. I den segmentbågiga öppningen sitter en dubbeldörr med överljus. Ytterligare ingångar med enkeldörrar finns i absiden och i södra korsarmen. Dessa sitter i rundbågiga muröppningar med tre språng. Samtliga dörrar är från 1938 och klädda med stående ekpanel. Tidigare fanns även en ingång i norra korsarmen.

De spröjsade ekfönstren från 1960 sitter i stora rundbågiga öppningar med tre språng. Glaset är färgat antikglas. Solbänkarna är av sågad och blåstrad Gotlandskalksten.

Tornets tak är belagt med rött enkupigt tegel, troligen sedan 1914. Tidigare var tornet täckt med blyplåt. Långhuset har falsat blytak. Kor och korsarmar är belagda med skiffer, vilket lades 1864. Absiden med halvcirkelformat kägeltak är belagd med falsad grå plåt i skivtäckning. Strävbågen är avtäckt med rött enkupigt tegel. Avvattningen är delvis av grå plåt, delvis av koppar.

Interiör

Vapenhuset ligger i tornets bottenvåning. Lite dagsljus kommer från portens överljus. Golvet är belagt med rött tegel, från 1938, lagt på flatan. Väggarna och det släta taket är vitputsade. Tornet har haft statiska problem vilket visas av ett insatt dragjärn i huvudhöjd som går från västra väggen till nordöst. En rundbågsportal av sandsten och kritsten frilades 1938. Eventuellt är portalen ursprunglig men troligare är att den är flyttad hit med delar från kyrkans söderportal. Längs södra väggen leder en trätrappa till tornets övre våningar. Under trappan finns ett inbyggt förråd. Rummet är möblerat med klädhängare, en kyrkbänk och bokbord. Vapenhuset byggdes om 1938 av Nils A Blanck då dörrarna nygjordes, golvet lades och trappan och förrådet byggdes. Svängdörrar med blyinfattat glas i överdelen leder till långhuset.

Kyrkorummet består av långhus, korsmitt, två korsarmar och kor med absid. Slutna

bänkar står på ömse sidor om en mittgång i långhuset och i södra korsarmen. Bänkarna går ut till ytterväggarna. Golvet är belagt med rödbruna kalkstensplattor. Under bänkarna ligger furubrädor. Predikstolen och en ljusbärare står i korsmittens sydöstra hörn.

Långhuset mot koret i öster.

Södra korsarmen med orgel.

Portal i vapenhuset.

I långhuset hänger kristallkronor i taket medan korsarmarna har mässingskronor. Kyrkan är välvd med kryssvalv med fyrkantiga valvribbor som vilar på tresprångiga pilastrar med kragband. Två valv i långhuset, ett valv i vardera korsarmen, korsmitten och koret. Sköld och gördelbågar är svagt spetsbågiga. Väggarna och valven är putsade och vitkalkade. Långhusets valvkappor från senmedeltid har en levande ojämn yta till skillnad från de nyare valven. I varje travé finns ett stort rundbågigt fönster.

Koret är upphöjt ett steg, välvt med ett kryssvalv, golvet belagt med kalksten likt övriga kyrkan. Förutom altaruppsatsen och altarringen står dopfunten i koret. Absiden är täckt av ett hjälmvalv. Den lilla sakristian är inrymd bakom altaruppsatsen.

Orgeln är sedan 1938 placerad i norra korsarmen på ett upphöjt podium som nås med tre trappsteg. Golvet är belagt med furubrädor. Korsarmen är välvd med ett kryssvalv.

Tornets övre våningar nås från vapenhuset via en trätrappa som övergår i en trästege. Väggarna är av huggen gråsten med inslag av flinta och tegel. I klockvåningen står klockbocken av ektimmer med två klockor. Ljudöppningar finns i alla väderstreck. Gavlna ovanför klockvåningen är uppförda av tegel. Det är öppet upp inock. Vinden över kyrkans valv nås genom en öppning från tornvåningen. Valvens ovensidor är putsade och oisolerade. Takstolen är en s.k. svensk takstol, mestadels av furu. Inslag av äldre skrätt ekvirke, eventuellt medeltida, finns. Taklaget är förstärkt och kompletterat flera gånger. På norra sidan ligger blytaket på gammalt vis på brädor med luftdistans mellan brädorna. På södra sidan är det vanlig råspons. Blytaket läcker. I korsarmarna ligger skiffer på öppen läkt.

Inredning och inventarier

Altaret är av trä med framsida med rundbågiga fält avdelade med pilastrar med snidade kvinnofigurer. Sidorna har marmorerade fält flankerade av pilastrar. Intarsia i trä i form av stjärnor. Altarskivan av trä kragar ut över altaret. Okänd ålder, eventuellt samtida med altaruppsatsen.

Altaruppsatsen av snidat bemålat trä är från ca 1600. Mittpartiet, corpus, är en målning av nattvarden inom en rundbåge. Den ursprungliga målningen togs fram 1938 när en sekundär målning från sekelskiftet 1700/1800-tal togs bort. Bilden omges av räfflade kolonner och snidade beslagsvingar med broskornament. Ovan bjälklaget en målning med korsfäst Jesus flankerad av snidade beslagsvingar och krönt av en bruten gavel med Kristus.

Altarringen från 1938 har målade brädor figursågade som balusterdockor. Knäfall och överliggare är klätt med grön sammet.

Dopfunten av snidad bemålat trä i barockstil är förmodligen från 1600-talet. Den åttasidiga cuppan har reliefer av figurer inom rundbågiga fält. Mellan sidorna finns hörnpilastrar i form av karyatider. Cuppan bärs av snidade galjonsfigurer.

Predikstolen är av snidad bemålat trä i barockstil. Renoverades 1938 av O Oswald. Det fanns en inskription att predikstolen tillkom 1640 enligt Oswald. Trappa och

fundament tillkom 1938. Korgens sidor är skulpterade och framställer bibliska händelser. Hörnen mellan sidorna markeras med figurer av evangelisterna med sina attribut. Änglaansikten och maskaroner under evangelisterna. En rikt snidad baldakin hänger ovanför korgen.

Predikstolen.

Altarupsatsen.

Dopfunten.

Bänkinredningen är sluten och tillkom 1938, eventuellt med inslag av äldre delar. Dörrar och ryggar är uppbyggda med ramverk och fyllningar. Målad i gråbeige nyanser.

Orgeln är från 1987 av märket Allen digitalorgel. Fasaden är troligen från 1830 i klassicistisk stil. Målad i beige med detaljer i guld. Det högre utkragande halvrunda mittfältet flankeras av två lägre fält med synliga pipor inom rundbågar. Detaljer med repstav, pinjekotte och kapitäl på pilastrar i guld.

Lilllockan är gjuten 1788 av Magnus Fredreck Kielström i Malmö. *Storklockan* är gjuten 1594 av Mattias Benning i Lübeck. De är försedda med inskriptioner och bårder.

Kyrkogården

Historia

Den äldsta delen av kyrkogården närmast kyrkan etablerades under medeltiden. Medeltida kyrkogårdar anses allmänt ha varit inhägnade, betade ängar, som även fungerade för profana ändamål. Gravarna utformades ofta som små kullar med träkors.

På en så kallad geometrisk avmätning, karta från 1700 är kyrkogården närmast kvadratisk och är inhägnad. Den första kända utvidgningen skedde österut omkring

1930-40-talet. På den utvidgade delen anlades senare minneslund och på 2000-talet askgravlund.

Beskrivning

Kyrkogården omges på alla sidor av en delvis putsad bred gråstensmur. Den är avtäckt med taktegel och med gjutna betongskivor. Smidesgrindar i öster och söder i muren leder från byn till kyrkogården. Det finns kvar järnkrokar i muren för att binda upp kyrkobesökarnas hästar. Grinden i öster omges av kraftiga murade stolpar avtäckta med kalksten och krönta med lyktor. Kyrkan omges av gångar belagda med singel. Söder om kyrkan finns stora buxbomsomgärdade gravar belagda med singel. Gravarna är så kallade gårdsgravar med flera stenar inom samma omgärdning. De har alla bott på samma gård men behöver inte vara släkt. Gårdsgravarna är uppdelade med Västra Värlinge by och Bodarps by för sig. Stenarna är högresta i granit och diabas bland annat i form av obelisker och avbrutna kolonner från sekelskiftet blandat med nyare lägre horisontella stenar. Några obelisker är krönta med urnor. Flertalet titlar är lantbrukare. En del gravkar, en stenram med planteringar, finns här liksom ett gjutjärnskors.

Längs västra muren är gravplatserna mindre och mer regelbundna med enskilda stenar. Intill långhusets södermur ligger äldre kalkstenschällar med oläslig text. Norr om kyrkan är gravmaterialet mycket uttunnat och bara enstaka stenar står på de buxbomsomgärdade gravplatserna.

Från sydväst. Flygfoto: Pär-Martin Hedberg.

Gårdsgravar på södra sidan.

I den östra utvidgade delen finns ett kvarter med enhetlig regelbunden form med låga horisontella stenar omgärdade av buxbom. Längst i öster är kyrkogården mestadels grässådd med minneslund och askgravlund. Dessutom finns ett lapidarium med liggande stenar i en grässlänt. Minneslund och askgravlund inramas av låga bokhäckar och markeras med ljushållare, bänkar och natursten med namnbrickor. Nyplanterade oxlar står längs muren i nordöstra hörnet. Kyrkogården saknar träd för övrigt, men en del vintergrönt växer på gravplatserna. En gammal stor ek med skrovlig stam står strax utanför västra muren.

Byggnader på kyrkogården

Inga byggnader finns på kyrkogården. Ett före detta bårhus, numera ekonomibygnad, finns strax utanför i sydöst och ansluter till kyrkogårdsmuren. Fasaden är vitputsad och sadeltaket täckt med tegelpannor.

Kulturhistorisk karaktärisering för Bodarps kyrkoanläggning

Den lilla lantliga byn är sammanhållen med en handfull gårdar intill kyrkan. Byns utbredning är ungefär densamma som före enskiftet. Bodarp ligger på en höjd med omgivande böljande jordbrukslandskap. Platsen har förhistorisk bebyggelsekontinuitet och strax utanför kyrkogården finns en gravhög från järnåldern.

Från kyrkogården är det milsvid vacker utsikt över jordbrukslandskapet och i norr syns Fuglie kyrka. Kyrkogårdens omgärdning av stenmur och järngrindar är betydelsefull. En detalj är de kvarvarande järnöglorna i muren för att binda upp hästarna. Kyrkogården karaktäriseras av sent 1800-talsideal med buxbomsomgärdade gravar med singel. Det speciella med Bodarp är att det finns ett stort inslag av så kallade gårdsgravar med flera stenar inom samma omgärdning. Det är människor som bott på samma fastighet, men inte behöver vara släkt. Detta är en ålderdomlig struktur som fortfarande är avläsbar. Det är ovanligt att sådana gravplatser finns kvar men finns t ex även på St Ibbs kyrkogård på Ven.

Kyrkan har romanskt ursprung i långhuset och ett kraftfullt senmedeltida torn med strävpelare och gotiska trappgavlar med blinderingar. Tornet med trappgavlar är sinnebild för den skånska landsortskyrkan. I det medeltida murverket finns hörnkedjor av sandsten och rester av romanska fönster och portaler dolda under putsen. Eventuellt är delar av taklaget medeltida.

Kyrkan präglas av tillbyggnaden 1864. Den kraftiga befolkningsökningen i Skåne under 1800-talet krävde större kyrkor. Tillbyggnader i form av korsarmar kulminerade under just 1860-talet då drygt tjugo kyrkor byggdes till i Skåne med en eller två korsarmar. Därefter förekom korsarmarmar sparsamt. I Bodarp byggdes två korsarmar och ett nytt större kor med rundad absid. Kyrkan är i rundbågestil, med rundbågiga öppningar i flersprångiga nischer. Gjutjärnsfönster sattes in 1864 och byttes till ek på 1960-talet.

På 1800-talet byggdes kyrkorna i olika historiserande stilar. Rundbågsfrisen och

blinderingarna på korsarmarna liksom den halvrunda absiden tar upp medeltida motiv.

Kyrkan har fyra olika takmaterial. På långhuset ligger blytak. På de tidiga medeltida stenkyrkorna var blytak det normala och fortfarande på 1700-talet fanns det blytak på en mängd skånska kyrkor. Idag är det ovanligt. Av Skånes cirka 500 kyrkor finns blytak i någon form på ca 30 kyrkor. Oftast är det absiden som har blytak men det finns ca tio kyrkor med blyplåt på större ytor. Lunds domkyrka och Heliga Trefaldighet i Kristianstad är de två kyrkor med störst blytak. Det är av stort värde att gjuta om och bevara kyrkans blytak. Blir blytaket rätt lagt är det ett material med mycket lång livslängd. Dock måste avrinningsvattnet från taket renas. Skiffer ligger på korsarmarna från 1864. Det är relativt tidigt, materialet fick sin storhetstid i slutet på 1800-talet med nygotiken och järnvägens tillkomst. Skiffer har numera blivit ovanligare och är värt att värna.

Kyrkorummet karaktäriseras av sina kryssvalv, vita väggar, mörka kalkstensgolv och slutna bänkinredning med ljus färgsättning. Stora fönster belyser rummet. Flera tidsskikt finns i rummet där 1800-talets tillbyggnader samsas med Blancks renovering 1938 som är dominerande med nytt golv, bänkar, dörrar, flyttad orgel och friläggande av port mellan vapenhus och långhus.

Altaruppsats, dopfunt och predikstol är snidade träarbeten från 1600-talet där predikstolen är den mest väldetaljerade medan dopfunten är mer provinsialt utformad.

Att tänka på

- Kyrkogårdens stora gårdsgravar är ovanliga och bör värnas. Kyrkogårdsmuren är en betydelsefull omgärdning.
- Blytak på långhus är ovanligt och bör värnas.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Tillkommen före utgången av år 1939. Omfattas av tillståndsplikt 4 kap. 3§.

Anläggningen ligger inom av länsstyrelsen utsedd särskilt värdefull kulturmiljö, Skegrie-Fuglie-Hammarlöv-V Tommarp-V Vemmerlöv. Kyrkan ligger dessutom inom riksintresse för kulturmiljövård, område M:K 136 Fuglie-Mellan Grevie-Skåre. Kyrkotomten (förutom den östra utvidgningen av kyrkogården) ligger inom reg. fornlämning Bodarp 18:1 som utgör den gamla bytomten enligt karta från 1706.

Fornlämningar skyddas enl. 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor och litteratur

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Våra kyrkor, 1990

Skånska kyrkor, Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1997

Underhållsplan för Bodarps kyrka, 2006-03-28, Restaurator

Bodarps kyrkogård, Vård och underhållsplan, Regionmuseet 2016

Helgedomar på Söderslätt I, Ernst Frostin 1960

Det medeltida Skåne, Peter Carelli, 2007

Blytak, Lotta Gustafsson, Riksantikvarieämbetet 1999

<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/oversiktliga-kommunbeskrivningar/Pages/Trelleborg.aspx>

http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/8480/Rapport_150019.pdf?sequence=1&isAllowed=y

http://blog.saxan-braan.se/wp-content/uploads/2017/06/Lansstyrelsens_yttrande_om_blyplåt_på_kyrkor_2017.pdf

Övriga uppgifter

Denna rapport om Bodarps kyrka, Skytts kontrakt, har upprättats av:

Kristina Simonsson, Arkitekt SAR/MSA (rapportförfattare, inventering och foto)

Karl Johan Kember (granskning),

Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden

J AIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2017-11-30

Färdigställd rapport: 2018-03-09

Bodarps kyrka - byggnadsbeskrivning

Stomme:	Murverk-natursten Murverk-tegel
Fasadmaterial:	Puts-slät Puts-sprit
Fasadkulör:	Vit
Takform:	Sadeltak Kägeltak
Taktäckningsmaterial:	Takpannor-lertegel, strängpressade, enkupiga- (tornet) Sten-skiffersten-(korsarmarna) Plåt-bly-(långhuset) Plåt-falsad-(absiden)
Byggnadsdel:	Torn-väster Långhus Kor-öster Absid-rundad -öster Korsarm-söder Korsarm-norr